

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER.

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT.

29e JAARGANG

WOENSDAG 28 JUNI 1944

No. 1462

COMMISSIE VAN REDACTIE:

*J. F. ten Doesschate; P. Lieftinck (tijdel. afwezig);
J. Tinbergen; H. M. H. A. van der Valk; F. de Vries;
M. F. J. Cool (Redacteur-Secretaris).*

H. W. Lambers — Adjunct-Secretaris.

Abonnementsprijs van het blad, waarin tijdelijk is opgenomen het Economisch-Statistisch Maandbericht, franco p. p. in Nederland f 20,85 per jaar („Prijsvaststelling No. 052. IM 312”). Buitenland en koloniën f 23,— per jaar. Abonnementen kunnen met elk nummer ingaan en slechts worden beëindigd per ultimo van elk kalenderjaar. Losse nummers 50 cent. Donateurs en leden van het Nederlandsch Economisch Instituut ontvangen het blad gratis en genieten een reductie op de verdere publicaties. Adreswijzigingen op te geven aan de administratie.*

*Administratie: Nieuwe Binnenweg 175a, Rotterdam (C).
Telefoon 38340. Giro 8408.*

*Aangeteekende stukken aan het Bijkantoor Museum-
park, Rotterdam (C).*

*Advertenties voorpagina f 0,28 per mm. Andere pagina's
f 0,22 per mm. Plaatsing bij abonnement volgens tarief.*

INHOUD:

Blz.

Het dertiende jaarverslag van de „B.I.B.” door
Prof. Dr. G. M. Verrijn Stuart 340

Bevolkingscijfers van Nederland gedurende
1934—1943 door *Jhr. Mr. J. Schuurbeque Boeye* .. 343

Aanteekeningen

De economische toestand in Denemarken 345

Statistieken

De Nederlandsche Bank — Stand van 's Rijks kas 347

GELD- EN KAPITAALMARKT.

Naarmate er meer bijzonderheden bekend zijn geworden inzake de versterkte uitgifte van schatkistpapier, is de marktprijs voor discontomateriaal eerder wat gemakkelijker geworden. Het aantrekken van de marktrente tot dicht bij het niveau van de nieuwe agentstarieven was immers deels toe te schrijven aan de verwachting, dat met de ruimere afgifte van papier de schaarschte aan discontomateriaal zou verdwijnen, hetgeen automatisch moest leiden tot het verdwijnen van de negatieve marge tusschen markt- en agentsprijzen en het verkeer daarvan — althans voor alle andere termijnen dan jaarspapier — in een positieve marge. Nu blijkt, dat de extra-afgifte vrijwel geheel is gereserveerd voor de geldmarktinstituten (mitsgaders kapitaalmarktinstellingen), terwijl de betrokken lichamen dit papier niet mogen afstooten, is de basis voor de bovenomschreven verwachting inzake de gelijkshakeling van markt- en agentstarieven vervallen. Overigens zal men een definitief oordeel nog even moeten opschorten.

Uit den jongsten weekstaat moet men opmaken, dat de Schatkist voor het provenu van het onder vigueur van de nieuwe regeling geplaatste papier inderdaad een deel van de buitenlandsche wisselportefeuille van De Nederlandsche Bank heeft overgenomen. Het andere alternatief immers zou zijn: stijging van het creditsaldo van het Rijk. Dit laatste is niet gebeurd, integendeel, het renteloos voorschot is ten deele opgenomen. Ook de uiterst geringe stijging van den post „buitenlandsche wissels” met rond f 8 miljoen wijst trouwens in dezelfde richting.

De stemming op de obligatiemarkt bleef in de verslagweek vast. De 3½ % leeningen, die reeds de vorige week nagenoeg het koerspeil van vóór de recente inzinking hadden bereikt, haalden dit niveau nu volledig. De gestaffelde leening liep op tot 101⁷/₁₆. Alleen de 4 % Nederland 1940 I was eerder wat luier gestemd. Voor het overige waren alle staatsfondsen beter. Verscheidene gemeenteleeningen, die van stopkoers waren afgeraakt, hebben dat peil weer bereikt.

De handel in certificaten van Amerikaansche shares was deze week voor het eerst na eenige jaren van nagenoeg stilstand zeer omvangrijk. De oorzaak is een gewijzigde houding van het deviezeninstituut met betrekking tot het verstrekken van verkoopvergunningen. Iedere houder kan thans zulk een vergunning krijgen, mits de fondsen vóór Juni 1941 waren aangekocht. Het gevolg van het loskomende aanbod is een zeer gevoelige reactie geweest, die voor enkele fondsen meer dan 30 % effectief beliep. Duidelijk is nu gebleken, dat het ontbreken van aanbod, veel meer dan een omvangrijke vraag, de oorzaak van het handhaven der stopkoersen was. Bij een steeds groeiend deel van het beleggend publiek was de meening ontstaan, dat het stopkoersniveau dusdanig hoog was, dat de huidige verwachtingen t.a.v. de na-oorlogse monetaire verhoudingen te eenenmale uit het oog waren verloren.

HET DERTIENDE JAARVERSLAG VAN DE „B.I.B.“

Met groote vertraging is het dertiende verslag van de Bank voor Verrekening van Internationale Betalingen (B.I.B.) verschenen. Het door velen met ongeduld verwachte rapport ligt thans in den vorm van een boekdeel van 358 bladzijden (in de Deutsche uitgave, die wij hier citeeren) ter tafel en niemand zal kunnen ontkennen, dat de President der B.I.B., Thomas H. McKittrick, en zijn economische adviseur, Dr. Per Jacobsson, weder een zeer omvangrijk en verdienstelijk werk hebben geleverd. Op ruimere schaal nog dan in vorige jaren is in het verslag economisch-statistisch materiaal uit vrijwel alle landen ter wereld bijeengebracht en van belangwekkende toelichting voorzien. In een tijd, waarin het verbreken der internationale verbindingen het regelmatig kennismaken van economische wereldoverzichten bemoeilijkt, doet het weldadig aan van uit Basel een zoo belangwekkend en objectief gesteld overzicht van den gang van zaken onder oogen te krijgen. Den samenstellers van het verslag zij daarvoor alle hulde gebracht.

Het bedrijf der B.I.B.

Der traditie getrouw¹⁾ beginnen wij met enkele opmerkingen over het bedrijf van de Bank zelve. De omvang van de zaken der B.I.B. was reeds vóór den huidige oorlog ten achter gebleven bij de verwachtingen, die velen daarvan aanvankelijk hadden gekoesterd. In den oorlog liep het bedrijf nog verder terug. Onderstaande cijfers, ontleend aan enkele jaarbalansen (het boekjaar der B.I.B. loopt van 1 April tot 31 Maart), geven daarvan een globaal overzicht.

Het bedrijf van de B.I.B. wordt bij voortdoring gekenmerkt door groote liquiditeit. Ook uit een oogpunt van

¹⁾ Het vorige verslag van de B.I.B. werd door ons besproken in „E.-S.B.“ van 16 December 1942.

soliditeit worden in het verslag geen klachten geuit over de debiteuren der Bank. Maar aan haar eigenlijke doel, de bevordering van de samenwerking tusschen de centrale banken op basis van den gouden standaard, kan de Bank onder de huidige tijdsomstandigheden slechts in zeer geringe mate ten goede komen. Teekenend is de mededeeling in het laatste verslag, dat de omzetten op de verschillende rekeningen der Bank in het boekjaar 1942/43 slechts ongeveer tweederden beliepen van die in het daaraan voorafgaande jaar. Teekenend is het voorts, dat de centrale banken bij het orgaan hunner samenwerking slechts een miniem tegoed aanhouden. Volgens de balans per ultimo Maart 1944 was het tegoed der centrale banken op gewone rekening gedaald tot het luttele bedrag van Zw. frs. 8,31 miljoen, terwijl de gouddepôts niet meer beliepen dan Zw. frs. 29,55 miljoen. Dit contrasteert wel zeer sterk met de ruim 800 miljoen, die op de eerste balans onder dit hoofd voorkwamen, en met het maximum van bijna 945 miljoen, dat op 30 Juni 1931 werd bereikt.

Ook de zaken van de B.I.B. ten behoeve van de financiering van den internationalen handel bleven van zeer beperkten omvang. Het is een schamele troost, wanneer in het verslag wordt opgemerkt, dat ook door de, zij het geringe, zaken van de huidige tijdsperiode de Bank in aanraking met de gegadigden blijft en paraat is voor de komende tijden. Eenige verwachting wordt in dit verband gekoesterd van de reeds in het achtste jaarverslag genoemde „reciprociteitscredieten“, die moeten dienen om bij credietverleening tusschen verschillende circulatiebanken het koersrisico uit te schakelen²⁾.

De winst kon in de gegeven omstandigheden niet groot zijn. De reeds ten vorige jare door ons uitgesproken verwachting, dat het dividend niet op 6% te handhaven zou zijn, werd verwezenlijkt. Na volledige uitputting van het

²⁾ Zie hierover ons artikel betreffende het achtste verslag der B.I.B. in „E.-S.B.“ van 18 Mei 1938, blz. 379.

TABEL I. Activa (in 1.000 Zw. goud frs. en in procenten van het balans totaal).

Datum.	Goud, kas en tegoed bij banken.		Callgelden.		Herdiscontabel papier.				Andere uitzettingen.						Andere activa.		Balans-totaal.
					Handels- en bankaccept.		Schatkist-papier.		tot 3 mnd.		3—6 mnd.		6 maanden en langer.				
	1.000 Zw. frs.	%	1.000 Zw. frs.	%	1.000 Zw. frs.	%	1.000 Zw. frs.	%	1.000 Zw. frs.	%	1.000 Zw. frs.	%	1.000 Zw. frs.	%	1.000 Zw. frs.	%	1.000 Zw. frs.
31. III. 1931	7.239	0,4	186.281	9,8	471.424	24,8	138.103	7,3	850.694	44,7	12.788	0,7	222.652	11,7	11.967	0,6	1.901.149
31. III. 1938	43.081	6,7	15.795	2,5	126.779	19,7	102.832	16,0	198.122	30,8	65.575	10,2	90.686	14,0	1.161	0,1	644.031
31. III. 1939	62.358	10,3	32.728	5,4	142.177	23,4	74.740	12,3	159.072	26,2	63.897	10,5	68.525	11,4	3.026	0,5	606.523
31. III. 1940	65.384	13,9	16.258	3,5	93.511	19,9	68.412	14,6	17.371	3,7	206.639 *)		25,9	2.357	0,5	469.932	
31. III. 1941	81.081	16,4	16.168	3,3	111.630	22,5	29.622	6,0	21.538	4,3	- 233.443 *)		47,0	2.346	0,5	495.828	
31. III. 1942	75.045	15,8	16.341	3,4	114.159	24,0	29.887	6,3	21.069	4,4	219.963 *)		46,7	184	0,0	476.646	
31. III. 1943	103.812	21,5	15.390	3,2	119.262	24,7	27.976	5,8	20.929	4,3	195.897 *)		40,5	123	0,0	483.383	
31. III. 1944 *)	136.070	29,1	6.940	1,5	105.340		22,5	—	20.930	4,5	197.510		42,3	480	0,1	467.270	

¹⁾ Waarvan Overheidspapier 84.809 en Spoorwegwissels, wissels van Postbedrijven, andere wissels en uitzettingen 121.830. ²⁾ Idem resp. 75.753 en 157.690. ³⁾ Idem resp. 74.465 en 145.498. ⁴⁾ Idem resp. 75.073 en 120.818. ⁵⁾ Ontleend aan een persbericht.

Passiva (in 1.000 Zw. goud frs. en in procenten van het balans totaal).

Datum.	Kapitaal (gestort).		Reserves.		Lang loopende deposito's.						Dad. opvr.b. gelden en deposito's t. 6 m.						Andere passiva.	
					Reparatie-annuïteiten.		Duitsche regeering.		Fransche regeering.		Circ. banken v. eigen rek.		Idem v. rek. van derden.		Andere depositanten.			
	1.000 Zw. frs.	%	1.000 Zw. frs.	%	1.000 Zw. frs.	%	1.000 Zw. frs.	%	1.000 Zw. frs.	%	1.000 Zw. frs.	%	1.000 Zw. frs.	%	1.000 Zw. frs.	%	1.000 Zw. frs.	%
31. III. 1931	103.188	5,4	—	—	154.874	8,2	77.437	4,1	68.880	3,6	811.807	42,7	653.175	34,4	14.021	0,7	17.786	0,9
31. III. 1938	125.000	19,4	23.184	3,6	153.126	23,8	76.563	11,9	29.547	4,5	188.810*)	29,4	3.308	0,5	2.192	0,4	42.301	6,5
31. III. 1939	125.000	20,6	24.271	4,0	153.126	25,3	76.563	12,6	25.468	4,2	153.180*)	25,3	1.823	0,3	4.438	0,7	42.654	7,0
31. III. 1940	125.000	26,6	25.093	5,3	153.050	32,6	76.625	16,3	—	—	44.942*)	9,6	1.645	0,4	1.140	0,2	42.537	9,0
31. III. 1941	125.000	25,2	25.529	5,2	152.606	30,8	76.303	15,4	—	—	79.432*)	13,7	1.679	0,3	1.181	0,2	44.098	8,9
31. III. 1942	125.000	28,2	23.323	4,9	152.606	32,0	76.303	16,0	—	—	46.368*)	9,7	1.267	0,3	4.566	1,0	42.026	8,8
31. III. 1943	125.000	25,9	21.009	4,3	152.606	31,6	76.303	15,8	—	—	54.918*)	11,3	1.270	0,3	1.269	0,3	46.488	9,6
31. III. 1944	125.000	26,8	19.610	4,2	152.606	32,7	76.300	16,3	—	—	37.860*)	8,1	1.596		0,3	54.300	11,6	

¹⁾ Inclusief gouddepôts van centrale banken.

restant der dividendreserve ad ruim 1,6 miljoen, werd tenslotte een bedrag van Zw. frs. 5,9 miljoen aan aandeelhouders uitgekeerd, uitkomende op 4,78 % ³⁾.

Alles tezamen genomen toonen de cijfers betreffende het bedrijf der B.I.B. een toestand van stagnatie op laag niveau.

Enkele monetaire problemen.

Veel belangrijker dan de beschouwingen, gewijd aan het bedrijf der B.I.B., is het overzicht van de economische en financieele problemen, dat men in het verslag aantreft. Het is uiteraard niet mogelijk binnen het bestek van dit artikel een overzicht te geven van alle onderwerpen, die in het verslag worden behandeld. Wij doen er een keuze uit en bepalen ons tot enkele monetaire en conjunctuurpolitieke vraagstukken.

Het probleem, dat in onze dagen op monetair gebied alle andere overheerscht, is de enorme vermeerdering van de hoeveelheid geld, die zich in vrijwel alle landen voordoet. De mate van deze toeneming der geldquantiteit is in de verschillende landen zeer ongelijk en de beheersing van de inflatorische gevolgen, die daardoor in het leven worden geroepen, is zulks eveneens. Naast landen, die een fantastische inflatie te zien geven, zooals bijv. Griekenland, zijn er andere, die door strenge prijscontrole en binding van zwevende koopkracht de inflatie redelijk wel in bedwang weten te houden, zooals bijv. Duitsland. Maar overal kan men waarnemen, dat de hoeveelheid geld sterk is toegenomen en dat daar, waar de Overheid de teugels van de monetaire ordening ook maar even laat vieren, terstond inflatorische verschijnselen intreden. Toeneming van de staatsuitgaven, verband houdende met oorlogs- en defensiekosten, vormt de hoofdoorzaak van de werkelijke of dreigende inflatie. In een aantal landen hebben ook het scheefrekken van de betalingsbalans en de credietverleening van de centrale bank tegen toenemende vorderingen op het buitenland en onafgewikkelde clearingsaldi er het hunne toe bijgedragen om den geldomloop te doen aanzwellen.

De structuur der geldvoorziening en de maatstaven, waardoor deze wordt beheerscht, hebben zich daardoor wel zeer ver verwijderd van datgene, wat vroeger als normaal werd beschouwd. Zoo is met name de rol van het goud, eertijds zoo belangrijk onder de werking van den gouden standaard, thans een zeer ondergeschikte geworden. Of dat in de toekomst zoo zal blijven, dient te worden afgewacht. In het Amerikaansche valutaplan is aan het goud als reguleator van den wisselkoers een plaats van betekenis toegedacht. Maar, of deze internationale functie van het goud, indien dit plan na het beëindigen van den oorlog zou worden aanvaard en toegepast, weder zal uitgroeien tot die van reguleator van den omvang der geldcirculatie in alle aan het valutastelsel deelnemende landen, dan wel beperkt zal blijven tot die van slechts bij uitzondering in het internationale betalingsverkeer gebezigd saldeeringsmiddel, is een vraag, die wij niet gaarne in eerstbedoelden zin zouden beantwoorden. Het lijkt al heel onwaarschijnlijk, dat de geldcirculatie in de toonaangevende landen na den oorlog afhankelijk zal worden gesteld van de beschikking over een metaal, welks ontbeerlijkheid in de economische politiek van onze dagen zoo duidelijk is gebleken.

In het verslag is geen bespreking gewijd aan de ahangige valutaplannen. Wel behelst het eenige beschouwingen over de goudproductie en de internationale goudbewegingen, die als symptoom van de ontwikkeling der dingen niet zonder belang zijn.

Goudproductie en verdeling.

Als gevolg van den oorlog is de goudproductie in een aantal landen achteruitgegaan. Voor het eerst sinds 1931

³⁾ Volgens een recent persbericht is het dividend over 1943/44 wederom op een lager peil beland, t.w. 4 %.

toont het jaar 1942 — en hetzelfde geldt van het in het verslag nog niet behandelde jaar 1943 — een daling van de voortbrenging van dit edele metaal.

Van den omvang der goudproductie geeft tabel II een overzicht:

TABEL II. *Wereld-goudproductie.*
(Jaarlijksche ramingen in duizenden ounces fijn).

Jaar	Zuid-Afrika	Vereenigde Staten ¹⁾	Canada	Australië	Rusland	Andere landen ²⁾	Totaal	Waarde van wereldproductie in miljoenen ³⁾
1929	10.412	2.056	1.928	426	707	2.427	19.192	672
1932	11.559	2.219	3.044	710	1.938	4.524	24.254	849
1939	12.822	4.621	5.095	1.636	4.500	10.872	38.987	1.365
1940	14.047	4.863	5.311	1.653	4.000	10.649	40.700 ⁴⁾	1.425
1941	14.386	4.780	5.328	1.458	?	10.032	40.000 ⁴⁾	1.400
1942	14.121	3.741	4.800	1.216	?	8.824	36.500 ⁴⁾	1.280

¹⁾ Zonder Philippijnen. ²⁾ Inclusief Rusland. ³⁾ Huidige dollars: 1 ounce = \$ 35. ⁴⁾ Ten deele geschat.

Verskillende oorzaken hebben tot de vermindering der goudproductie geleid. De matige achteruitgang in Zuid-Afrika was in hoofdzaak toe te schrijven aan gebrekkigen aanvoer van de voor de productie benodigde materialen en machines, aan gebrek aan arbeidskrachten en aan het exploiteeren van minder rijke ertslagen. Daarentegen was de achteruitgang in de Vereenigde Staten, Canada en Australië een gevolg van het ingrijpen van de Overheid, die het wenschelijk oordeelde om productiekrachten uit de goudmijnen vrij te maken en deze te werk te stellen in bedrijfstakken, die voor de oorlogsvoering meer urgent zijn. Deze landen hadden in oorlogstijd meer behoefte aan andere goederen dan aan een metaal, welks rol in hoofdzaak hierin bestaat, dat het zijn onderaardsch verblijf als delfstof in een snel tempo verwisselt tegen de onderaardsche kluis van de één of andere circulatiebank. Vooral uit de regeeringsmaatregelen ter beperking der goudproductie is het duidelijk geworden, hoezeer de positie van het goud als reguleator van het geldwezen in den huidige oorlog heeft geleden. Anderzijds moet er echter

TABEL III. *Goudvoorraden van centrale banken ¹⁾*
in miljoenen \$ (ad \$ 35 per ounce fijn).

	Einde 1940	Einde 1941	Toe-(+) of af-neming(-) in 1941	Einde 1942	Toe-(+) of af-neming(-) in 1942
Groep 1:					
Zuid-Afrika	367	366	- 1	634	+ 268
Zwitserland	502	665	+ 163	824	+ 159
Zweden	160	223	+ 63	335	+ 112
België	734	734	0	735	+ 1
Totaal (incl. andere landen)	2.187	2.469	+ 282	3.183	+ 714
Groep 2:					
Argentinië	353	354	+ 1	354	0
Britsch-Indië	274	274	0	274	0
Frankrijk	2.000	2.000	0	2.000	0
Totaal (incl. andere landen)	2.978	2.974	- 4	2.974	0
Groep 3:					
Ver. Staten ²⁾	21.995	22.737	+ 742	22.736	- 11
Nederland	617	575	- 42	506	- 69
Ned.-Indië	140	235	+ 95	200 ³⁾	- 35 ⁴⁾
Totaal (incl. andere landen)	22.889	23.694	+ 805	23.560	- 134
Algemeen ⁴⁾					
Totaal	29.000	30.000	+ 1.000	30.500	+ 500

¹⁾ Alleen de gepubliceerde goudvoorraden; het is bekend, dat verscheidene centrale banken, o.a. die van Argentinië, niet gepubliceerde goudvoorraden hebben. Groot-Brittannië is in de lijst niet opgenomen, daar de goudvoorraad van de „Bank of England“ aan het Egalisatiefonds is overgedragen.

²⁾ Zonder het goud van het Egalisatiefonds: 48 miljoen \$ in Dec. 1940, 25 miljoen \$ in Dec. 1941 en 7 miljoen \$ in Dec. 1942.

³⁾ Geschat.

⁴⁾ Ten deele geschat; inclusief enkele landen, die in de lijst niet zijn opgenomen, doch zonder Rusland.

op worden geweest, dat thans, in tegenstelling tot den vorigen oorlog (men denke aan de toenmalige Zweedsche goudpolitiek), van weigering van invoer van goud in daarmee reeds rijk, wel verziene neutrale landen geen sprake is geweest.

Merkwaardig is ook de verdeeling van het goud over de verschillende landen. De cijfers van tabel III geven daarvan eenig denkbeeld (zie blz. 341)

Het meest opmerkelijke feit is wel de vermindering van den monetair goudvoorraad van de Ver. Staten. Dit land nam van den vóór den vorigen oorlog op \$ 14.854 miljoen geschatten monetair goudvoorraad in de wereld niet meer dan \$ 3.257 miljoen of 22½ % voor zijn rekening. Deze voorraad wordt einde 1942 in totaal geschat op \$ 32.500 miljoen ⁴⁾, waarin de Ver. Staten verreweg het grootste deel hebben, t.w. niet minder dan \$ 22.726 miljoen of rond 70 %. Er heerscht dus nog altijd een zeer abnormale verdeeling van het goud tusschen de verschillende landen. Maar het is toch wel tekenend, dat de toename van den goudvoorraad in de Ver. Staten heeft plaats gemaakt voor vermindering.

Het is bekend, dat deze vermindering samenhangt met de werking der leen- en pachtverdragen en met de verhouding tusschen de Ver. Staten en Zuid-Amerika. Ook de omzetting van dollarsaldi in goud door Zweden en Zwitserland is van invloed geweest.

De volkomen eenzijdige opeenhooping van goud in één enkel land zal in de toekomst slechts vermeden kunnen worden, wanneer de oorzaken, die daartoe in het verleden hebben geleid, worden uitgeschakeld. In het verslag van de B.I.B. worden als voornaamste oorzaken van den eenzijdigen goudstroom beschouwd de economische onevenwichtigheden en de politieke onrust in Europa, alsmede de tariefpolitiek der Ver. Staten. Een moeilijke vraag is het, of ook de in de Ver. Staten gevoerde geldpolitiek, met name de sterilisatie van goud, welke daar te lande een tijdlang is toegepast, den goudstroom naar dat land heeft bevorderd. Het verslag hecht aan dezen laatsten factor blijkbaar geen overwegende beteekenis. Het wil ons in-tusschen voorkomen, dat een minder overhaaste stabilisatie van den dollar op verlaagd goudpeil, naast een meer liberale handelspolitiek en een gezondere credietverleening aan het buitenland, wel degelijk had kunnen bijdragen tot een betere verdeeling van het standaardmetaal over de verschillende landen.

Wel kan men echter toegeven, dat een bevredigende regeling van het geldwezen op zichzelf niet voldoende zou zijn geweest om alle storingen te vermijden en dat men ook in de periode van wederopbouw na dezen oorlog terdege in het oog zal moeten houden, dat monetair regelingen als zoodanig bitter weinig zullen helpen, wanneer de grondslagen van het economisch leven onevenwichtigheden blijven vertoonen. Te zeer is dit na den vorigen wereldoorlog uit het oog verloren en al te vast is er op vertrouwd, dat terugkeer tot den gouden standaard en tot een stelsel van vaste wisselkoersen op zichzelf voldoende zou zijn om het economisch leven in binnen- en buitenland bevredigend te doen verlopen. Het zal zeker noodig zijn om na afloop van den huidige oorlog valutazwakke landen aan een behoorlijke reserve van buitenlandse betaalmiddelen te helpen, teneinde de moeilijke overgangperiode te overbruggen. Doch daarna blijft toch een taak van meer duurzamen aard te vervullen, t.w. het totstandbrengen van een systeem van stabiele geldeenheden met voldoende credietmogelijkheden voor den binnenlandschen en den internationaal handel op basis van een goede verhouding tusschen opbrengst en kosten in het bedrijfsleven der onderscheiden landen. Met betrekking tot deze taak merkt de President van de B.I.B. aan het slot van zijn beschouwingen over het goud het volgende op:

⁴⁾ Deze elders in het verslag voorkomende schatting omvat blijkbaar ook de niet-gepubliceerde voorraden van Regeeringen en egalisatiefondsen.

„Bei der Erfüllung dieser Aufgabe sollte man sich ebenso wie in der früheren Wiederaufbauperiode daran erinnern, dass, wie die Erfolge und Misserfolge zwischen den beiden Kriegen gelehrt haben, auch die grössten finanziellen Hilfen kein reibungslos arbeitendes Währungs- und Kreditsystem, sei es auf Gold basiert oder nicht, zustande bringen können, wenn die tieferliegenden wirtschaftlichen Tatsachen nicht sorgfältig beachtet werden. Abgesehen von den Einflüssen reiner Wanderkapitalbewegungen sollte sowohl ein einseitiger Goldstrom wie eine abnorme Anhäufung von Schulden oder Guthaben in der Zahlungsbilanz eines Landes als Zeichen eines Mangels an Gleichgewicht angesehen werden, der behoben werden muss, und es ist eine der wichtigeren Aufgaben der Währungsreserven, den zeitlichen Spielraum für die erforderliche Angleichung zu gewähren. Es gibt mehrere Wege, auf denen die Zentralbanken — entweder unmittelbar oder mit Hilfe eines internationalen Instituts — einander durch Kredite zur Ergänzung der vorhandenen Mittel unterstützen können. Im System des Währungswechsels stehen die geld- und kreditpolitischen Aufgaben in engem Zusammenhang, und es wäre wahrhaft kurzsichtig, wenn man die in ihm enthaltenen Kreditkräfte nicht benutzen wollte, um einige der dem Warenstrom entgegenstehenden Hindernisse aus dem Wege zu räumen und zugleich den Anstoss zu einer Wirtschaftsbelebung zu geben. Die Anregung allein genügt aber nicht; die Grundbedingungen müssen so beschaffen sein, dass sie freie Bahn lassen für eine in sich gefestigte Tätigkeit in Handel und Gewerbe, die besser als in der Vergangenheit den harten Schlägen standzuhalten vermag, denen das Wirtschaftsleben von Zeit zu Zeit ausgesetzt ist.“ (blz. 142).

Bankbiljetten en giraal geld.

Van meer beteekenis dan de productie en de internationale verdeeling van het goud is momenteel de gang van zaken met betrekking tot bankpapier en giraal geld. Ook daarover behelst het verslag belangwekkende gegevens.

Wij laten hier eerst enkele indexcijfers betreffende den biljettenomloop in verschillende landen volgen:

TABEL IV.

Indexcijfers der biljettencirculatie¹⁾.
(Januari—Juni 1939 = 100).

Land	Einde van het jaar				Einde Juni 1943
	1939	1940	1941	1942	
Griekenland	127	207	657	4.118	5.383 ²⁾
IJsland	118	216	436	924	1.059
Bulgarije	148	228	471	662	—
Finland	184	253	334	439	415
Italië	128	164	255	380	450
Egypte	129	182	247	367	421
Turkije	139	199	253	362	361
Hongarije	113	161	230	342	370
Frankrijk	127	185	226	321	364
Australië	135	156	205	321	383
Roemenië	130	172	258	314	327
Canada	122	169	223	313	334 ²⁾
België	127	158	219	307	337
Japan	163	205	256	306	306
Duitsland	147	174	237	295	322
Nederland	112	150	205	294	352
Portugal	121	138	213	260	269
Denemarken	139	172	195	228	245
Ver. Staten	111	127	163	225	254
Zuid-Afrika	111	130	161	213	246
Zweden	139	145	166	197	193
Gr.-Britannië	112	126	154	189	194
Zwitserland	119	132	136	153	154
Argentinië	102	109	124	144	148

¹⁾ Alleen de biljettencirculatie der centrale banken, behalve met betrekking tot de Ver. Staten, voor welk land de totale geldomloop werd genomen.

²⁾ Maart 1943; in September 1943 beliep de index 17.172!

³⁾ Mei 1943.

Afgezien van slechts enkele landen, waarin, meestal als gevolg van bijzondere maatregelen (zoo bijv. in Nederland in 1943), een tijdelijke teruggang in de stijging der biljetten-circulatie is ingetreden, blijven de cijfers zich in opgaande richting bewegen.

Opmerkelijk is, gelijk wij ook in onze bespreking van het vorige jaarverslag der B.I.B. tot uitdrukking brachten, dat de stijging van het bankpapier in de meeste landen aanzienlijk grooter is dan die van het giraalgeld. Dit blijkt o.a. uit de toeneming van de creditsaldi, die bij de particuliere banken worden aangehouden. Met betrekking tot enkele landen doen wij daaromtrent eenige cijfers volgen (zie blz. 343)

Oorzaken van de stijging bij het bankpapier.

Verschiedene oorzaken worden in het verslag vermeld ter verklaring van de sterke stijging van het bankpapier. Deze worden onder vier hoofden ondergebracht:

TABEL V.
Indexcijfers van creditgelden der particuliere banken.

Einde des jaars	Engeland 11 clearing-banken	Duitsland 6 groote banken	Ver. Staten „member-banks“	Nederland 4 groote banken
1939 ..	100	100	100	100
1940 ..	115	139	115	131
1941 ..	132	178	128	163
1942 ..	149	212	168	169

a. stijging van de loonsom der in grooteren getale dan vroeger te werk gestelde arbeiders en van het inkomen der van gunstige prijzen profiterende landbouwers, welke beide groepen zich in belangrijke mate van bankpapier bedienen;

b. oplotting van bankpapier door die kringen der bevolking, die thans meer dan gewoon verdienen en die geen bankrelatie onderhouden (dat zijn in vele landen al weder in hoofdzaak de arbeiders en de boeren);

c. vergrooting van kasvoorraden bij de banken, die als gevolg van stijging harer creditgelden meer kas moeten aanhouden, veelal ook in den vorm van bankpapier;

d. diverse oorzaken, zooals het aanhouden van kas ten behoeve van aankopen op de zwarte markt, de ontduiking van belastingen en deviezenvoorschriften, e.d.m. Voorts wordt onder dit hoofd vermeld de uitbreiding van het gebied, waarbinnen een bepaald soort van bankpapier geldigheid bezit, een factor, die bijv. met betrekking tot Duitsland, Hongarije en Bulgarije in 1941 (niet echter in 1942) van beteekenis is geweest. Tenslotte hebben ook de oorlogshandelingen niet zelden rechtstreeks invloed op den omvang der behoefte aan bankpapier; zoo heeft bijv. het bombarderen van steden in Duitsland en Engeland en de daarmee gepaard gaande vernietiging of beschadiging van bankgebouwen tot gevolg, dat het publiek zijn kasvoorraad thuis vergroot en minder op bankrekening aanhoudt; evacuatiemaatregelen hebben uiteraard een dergelijk gevolg.

Naast de hierboven terecht door den President der B.I.B. gesignaleerde oorzaken der gestegen behoefte aan bankpapier, maakt deze in het verslag ook nog een opmerking, waarbij een vraagteekening dient te worden geplaatst. Bij de behandeling van den hierboven sub a vermelden factor schrijft de President: „Ausserdem bedingen die als Folge vertuearter Einfuhren, höherer Transportkosten und anderer Ursachen gestiegenen Lebenshaltungskosten einen grösseren Zahlungsmittelbedarf“.

Ziedaar een stelling, die ook in den vorigen oorlog veel verkondigd is en die voor de practische geldpolitiek enorme gevaren met zich brengt. De stijging van de prijzen van goederen en diensten heeft in het algemeen twee oorzaken: schaarschte en toenemende geldcreatie. Wanneer goederen en diensten uit hoofde van schaarschte in prijs stijgen, zoo mag dit nimmer een grond zijn voor verruiming van de geldcreatie; de prijsstijging, die zich hier voordoet, wijst immers geenszins op een toegenomen behoefte aan geld, doch op een verschuiving in de verhouding van vraag en aanbod der goederen en diensten. Hecht men waarde aan een rationeele prijsvorming, die de reële verhoudingen duidelijk tot uitdrukking brengt, zoo zal de natuurlijke gang van zaken deze zijn, dat met het bij intreding der schaarschte aanwezige geldquantum minder goederen tot hoogerem prijs per eenheid worden verhandeld. Deze hogere prijzen aan te grijpen als motief voor vergrooting der geldcreatie beteekent niet anders dan het betreden van den weg naar een ongebreidelde inflatie, zooals men die dan ook in en na den vorigen oorlog in een aantal landen kon waarnemen. En nu weten wij wel, dat het aanbevelen van zulk een politiek allerminst de bedoeling van den President der B.I.B. kan zijn geweest; maar als men in de praktijk voet zou geven aan den onjuisten gedachtengang, die in bovenstaand citaat tot uitdrukking komt, dan zou inderdaad het hek van den dam zijn en zouden, vóór men het recht besefte, de grootste ongelukken op monetair gebied in-

treden. Met kracht moet dan ook tegen elke ontwikkeling der denkbeelden in deze foutieve richting verzet worden aangeteekend. Op enkele andere problemen, die in verband met de gestegen geldcirculatie in het verslag der B. I. B. worden behandeld, hopen wij in het volgende nummer van dit blad nader in te gaan.

G. M. V. S.

BEVOLKINGSCIJFERS VAN NEDERLAND GEDURENDE 1934—1943.

Algemeen.

Met het jaar 1943 is voor ons land een periode van tien jaren afgesloten, welke op demografisch gebied hier en daar zeer belangrijke en sterk afwisselende cijfers te zien heeft gegeven. Splitst men dit tijdvak in twee perioden, elk van vijf jaren, dan blijkt, dat de jaren 1934-'38 hier en daar nog sterk onder den invloed van de nawerking van de groote economische depressie hebben gestaan, terwijl — en dit behoeft eigenlijk niet nog eens extra naar voren te worden gebracht — die van 1939-'43 worden beheerscht door de oorlogsomstandigheden en de gevolgen daarvan.

De economische depressie, welke einde 1929 haar intrede over de wereld deed, liet zich niet dadelijk op alle gebied in gelijke mate gevoelen, en omgekeerd, toen er weer een verbetering in de conjunctuur merkbaar werd, brak deze zich niet overal en op dezelfde wijze baan. De bodem werd hier te lande ongeveer in 1935 en 1936 bereikt, terwijl in den loop van 1937 symptomen van een herleefde activiteit hier en daar merkbaar werden. Dit gebeuren heeft ook op de bevolkingscijfers een belangrijken invloed uitgeoefend.

Het *huwelijkscijfer*, dat in 1930 nog 8,0 per mille noteerde, bereikte in 1932 met een gemiddelde van 6,9 p. m. zijn laagste punt. Voor het geboortecijfer viel een dergelijke inzinking eerst later en wel in 1937, toen voor de eerste — en tot nu toe eenigste — maal met 19,8 p. m. een gemiddelde voor geheel Nederland lager dan 20,0 p. m. berekend werd¹⁾. Het sterftecijfer, dat een eigen weg pleegt te gaan, was in 1938 voor ons land het gunstigst.

Over de tien jaren, gelégen tusschen 1934 en 1943, geven de verschillende cijfers het volgende beeld.

Per 1.000 der gemiddelde bevolking

Jaar	Huwelijken	Levendgeborenen			Sterfgevallen
		Totaal	Eerstgeborenen	Latergeborenen	
1934	7,3	20,7	5,6	15,1	8,4
1935	7,2	20,2	5,7	14,5	8,7
1936	7,5	20,2	5,8	14,4	8,7
1937	7,7	19,8	5,7	14,1	8,8
1938	7,7	20,5	6,1	14,4	8,5
1939	9,2	20,6	6,1	14,5	8,7
1940	7,6	20,8	6,5	14,3	9,9
1941	7,3	20,3	6,4	13,9	10,0
1942	9,7	21,0	6,3	14,7	9,5
1943 ¹⁾	7,2	23,0	7,2	15,8	10,1

¹⁾ Voorloopige cijfers.

Na het dieptepunt in 1932 blijft het huwelijkscijfer tot en met het jaar 1938 vrij rustig en geleidelijk stijgen, maar nadien komt het heftig in beweging. Opvallend zijn daarbij de jaren 1939 en 1942, waarvan het laatste de zoo hooge huwelijksfrequentie van de jaren 1920 en 1921 (resp. 9,6 en 9,2 p. m.) nog overtreft.

In 1939 komt het hooge huwelijkscijfer voor een niet onbelangrijk deel voor rekening van de najaarsmaanden, toen de Nederlandsche land- en zeemacht gemobiliseerd was en aan gehuwde gemobiliseerden ruime kostwinnersvergoedingen werden uitbetaald, hetwelk veel toen nog aanstaande echtgenooten er toe bracht den datum van hun huwelijk te vervroegen. Aangepomen kan worden,

¹⁾ „Economisch-Statistische Berichten“, 1942, nos. 1401 en 1402.

dat toen tal van huwelijken tot stand zijn gekomen, welke anders allicht later gesloten zouden zijn, zoodat het niet behoeft te verwonderen, dat alleen reeds uit dien hoofde het jaar 1940 een lager huwelijkscijfer te zien heeft gegeven. Inmiddels was Nederland in den oorlog betrokken en alle maandgemiddelden na Mei 1940 wijzen duidelijk op een sterk gedaalde frequentie in de trouw-kamers van de stadhuisen. Het jaar 1941 gaf een verdere inzinking. Maar daarna ziet men het zeer merkwaardige verschijnsel, dat, niettegenstaande de tijden moeilijker werden, in 1942 de huwelijksfrequentie zeer hoog geworden is. Het jaar 1943 geeft echter een begrijpelijke, maar tevens gevoelige reactie hierop.

Verschillende verklaringen voor deze ongewone huwelijksdrukten in 1942 zijn aanwezig.

In de eerste plaats moet hier verband worden gelegd met de tewerkstelling van mannelijke arbeidskrachten elders, waarbij aan gehuwden een gunstiger verlofregeling dan aan ongehuwden en een kostwinnersvergoeding voor de achtergelaten betrekkingen werd toegekend. Verder kende Nederland toen vrijwel geen werkloosheid meer, zoodat men ook na het huwelijk zeker van een inkomen was. Veelvuldig waren voorts de gevallen, waarin man en vrouw in één of anderen vorm betaalden arbeid verrichtten, wat dubbel voordeel medebracht. Dan waren de kosten van inrichting van een woning in sommige gevallen beperkt, omdat bij het nijpend tekort aan woningen een eigen woning voor veel jonge echtparen doorgaans niet beschikbaar was. Ook meubelen waren niet dan zeer moeilijk te krijgen. Zoo bleven veel jonggehuwden bij de ouders inwonen of trok men op gemeubileerde of gestoffeerde kamers. Mogelijk kan op den duur van deze omstandigheden toch een invloed ten nadeele van het geboortecijfer uitgaan. In tegenstelling met hetgeen men in andere West-Europesche landen na afloop van den oorlog 1914-'18 zag geschieden, is toen hier te lande geen scherpe daling van het geboortecijfer gevolgd. Het zal de vraag zijn, of dit verschijnsel zich een tweede maal in ons land zal herhalen.

Opvallend in de cijfers van de laatste jaren is, dat, wanneer men de huwende mannen en vrouwen naar hun leeftijd indeelt, de huwelijksfrequentie onder de jongeren neiging vertoont om vrij sterk te stijgen, terwijl deze op de leeftijden boven het 25ste jaar blijkt af te nemen. Hiervan is gevolg geweest een daling van den gemiddelden leeftijd der huwenden.

Verder hebben de hooge huwelijkscijfers in de najaarsmaanden van 1939 en 1942 er toe geleid, dat — gemiddeld — het zwaartepunt van de huwelijksfrequentie zich in de afgelopen vijf jaren heeft verplaatst van de eerste helft van het jaar naar de tweede helft.

Een geheel anderen weg volgde het *geboortecijfer*, dat, na een inzinking in 1937 tot 19,8 p. m., gedurende de daarop volgende jaren bleef schommelen tusschen 20,0 en 21,0 p. m., zich in 1942 verhief tot een gemiddelde van 21,0 p. m., waarna het in 1943 nog verder steeg.

Hoewel het zeer zeker tot tevredenheid mag stemmen, dat in tijden als deze de nataliteit niet daalt en daaruit toch weer een zeker vertrouwen in de toekomst blijkt, toch staat daartegenover, dat het peil van dit cijfer niet overeenkomt met de kort te voren zoo sterk gestegen huwelijksfrequentie. Gaat men nl. terug naar de jaren direct na den vorigen wereldoorlog, toen het huwelijkscijfer in 1919 en de volgende jaren gestegen was van 8,6 tot 9,6 en 9,2 p. m., dan ziet men, dat het algemeen geboortecijfer reageerde met een stijging van 24,2 p. m. in 1919, tot 28,4 en 27,4 p. m. in de beide daarop volgende jaren. Het geboortecijfer van de voor het eerst uit een huwelijk geboren kinderen bedroeg in 1920 en 1921 resp. 7,1 en 7,2 p. m., terwijl de nataliteit van de later uit een huwelijk geboren kinderen, welke toen veel hoger was dan thans, berekend werd op 21,3 en 20,2 p. m.

Na de zoo hooge huwelijksfrequentie in 1939 is dit anders verlopen, terwijl hetzelfde ook met betrekking tot 1942 kan worden gezegd. In de eerste plaats was het algemeen geboortecijfer in 1940 slechts een fractie hooger dan dat van het jaar voordien. Voorts voortvloeide, vergeleken met 1939, de nataliteit van de eerstgeborenen kinderen in 1940 slechts een weinig belangrijke stijging.

Blijkbaar besloot men gedurende de laatste jaren eerder en gemakkelijker tot het aangaan van een huwelijk, maar nam men ten opzichte van de daaruit voortvloeiende consequenties een meer gereserveerde houding aan dan vroeger. Detailcijfers, welke te dien aanzien verdere conclusies mogelijk zouden maken, ontbreken echter. Alleen kan men dit zeggen, dat uit cijfers, loopend over de periode 1937 tot en met 1940, blijkt, dat in dit tijdvak 47 % van alle eerstgeborenen binnen één jaar na het sluiten van het huwelijk ter wereld kwam.

Opvallend is, dat verder gedurende de jaren 1942 en 1943 het aantal later uit een huwelijk geboren kinderen (dus tweede, derde en volgende kinderen), dat feitelijk sedert jaar en dag achteruitliep, wat dan ook de daling van het algemeen geboortecijfer sterk in de hand heeft gewerkt, vooral in de laatste tijden een niet onbetekenende stijging achter den rug heeft. Is dit een verschijnsel van slechts voorbijgaanden aard of zal dit blijvende beteekenis hebben? Eerst in latere jaren zal men gelegenheid hebben op deze vragen een meer positief antwoord te geven. Men beweegt zich hier op het terrein der vaagheden en voorspellingen te dezen behooren tot de onmogelijkheden.

De verplaatsing van het zwaartepunt van de huwelijksfrequentie naar de laatste helft van het jaar in de periode 1939-'43 heeft op het algemeen geboortecijfer slechts in zooverre invloed gehad, dat het aandeel van de kinderen, die gedurende de eerste helft van het jaar werden geboren, afnam, maar niet in die mate, dat daardoor het evenwicht verstoord werd. M. a. w. gedurende de eerste helft van het jaar werden gemiddeld gedurende de periode 1939-'43 toch nog steeds meer kinderen geboren dan in de tweede helft daarvan, zij het, dat de verhouding minder gunstig werd. Anders was dit echter bij de eerstgeborenen kinderen, bij welke groep in 1934-'38 gemiddeld 51,4 % in het eerste halfjaar ter wereld kwam, welk aandeel in de daarop volgende periode van vijf jaren tot gemiddeld 49,5 % inzakte.

Een ander typisch verschijnsel gedurende de laatste jaren was een sterke stijging van de jongenoverschotten. Het is de vraag, of men hier te maken heeft met een tijdelijk verschijnsel onder invloed van buitengewone omstandigheden, van het vroeger huwen der ouders of van het in sterkere mate naar voren treden van bepaalde leeftijdsgroepen dan vroeger het geval was.

Het *sterftecijfer*, dat vóór den oorlog op een wel zeer gunstig niveau was aangeland, is thans onmiskenbaar hooger dan vroeger. Op een gemiddelde van 8,6 p. m. gedurende de jaren 1934-'38, volgt voor het laatste vijftal van jaren een moyenne van 9,6 p. m. In 1940 is de stijging het gevolg van de zeer hoge sterfte tijdens het abnormale koude voorjaar en de sterfte gedurende de oorlogsdagen, terwijl ook in 1941 zeer veel slachtoffers op rekening van het zeer koude winter- en voorjaars-tijdvak kwamen. In het algemeen kan men zeggen, dat, al zijn er plaatselijk en gewestelijk natuurlijk weer afwijkingen, de sterfte gedurende de wintermaanden in de periode 1939-'43 belangrijk hooger is geweest dan in 1934-'38.

De cijfers per provincie gerangschikt.

Samenvatting van de verschillende provinciale cijfers over beide tijdvakken, leidt tot de volgende opstelling.

Wanneer men de gemiddelden over beide perioden met elkander vergelijkt, ziet men, behoudens enkele uitzonderingen, dat de huwelijks-, geboorte- en sterfte-

Per 1.000 der gemiddelde bevolking.

Provincie	Huwelijken		Levendgeborenen		Eerstgeborenen		Latergeborenen		Sterftegevallen	
	1934-'38	1939-'43	1934-'38	1939-'43	1934-'38	1939-'43	1934-'38	1939-'43	1934-'38	1939-'43
Groningen	7,8	8,2	19,1	19,7	6,2	6,6	12,9	13,1	8,7	9,5
Friesland	7,3	7,3	20,7	21,9	5,9	6,2	14,8	15,7	9,7	10,4
Drenthe	7,3	8,1	23,1	23,1	5,8	6,6	17,3	16,5	8,6	9,8
Overijssel	7,1	7,6	21,0	22,0	5,8	6,5	15,2	15,5	8,6	9,1
Gelderland	7,2	7,8	21,1	21,9	5,7	6,3	15,4	15,6	9,2	10,2
Utrecht	7,2	8,2	19,9	21,3	5,9	6,7	14,0	14,6	9,0	10,0
Noord-Holland	8,0	9,1	17,3	18,6	5,8	6,8	11,5	11,8	8,6	9,9
Zuid-Holland	8,0	8,9	17,6	19,0	5,7	6,6	11,9	12,4	8,2	9,3
Zeeland	7,4	7,1	17,6	18,8	5,4	5,9	12,2	12,9	9,3	10,3
Noord-Brabant	6,1	7,1	25,9	26,1	5,6	6,2	20,3	19,9	8,9	9,3
Limburg	6,7	7,6	24,6	24,9	5,7	6,5	18,9	18,4	8,5	9,2
Het Rijk	7,5	8,2	20,3	21,1	5,8	6,5	14,5	14,6	8,6	9,6

cijfers in de jaren 1939-'43 algemeen hooger zijn dan die, welke in de jaren 1934-'38 als uitkomst verkregen werden. Van een teruggang der cijfers is bijna nergens sprake. Ditzelfde ziet men ook, wanneer men de getallen groepeerd naar de verschillende gemeenteklassen. Dan treft men in de grootste gemeenten — die met meer dan 100.000 inwoners — de hoogste huwelijkscijfers, daarentegen tevens de laagste geboortecijfers, terwijl omgekeerd de kleinere gemeenten — met minder dan 20.000 inwoners — zich onderscheiden door een lage huwelijksfrequentie en een hooge — relatief gesproken dan — nataliteit.

Onderscheidt men nu de geboorten, naarmate deze eerst- of latergeborenen betreffen, dan vindt men voor de eerste rubriek de hoogste cijfers in de gemeenten met meer dan 20.000 inwoners, terwijl aan den anderen kant de nataliteit van de later uit een huwelijk geboren kinderen weer het laagst is.

Ook de sterfte in de gemeenten met meer dan 20.000 inwoners is in het algemeen gunstiger dan in de groepen met een lager inwonertal. Gedurende de jaren 1939-'43 maakten de gemeenten met meer dan 100.000 zielen met een gemiddelde van 9,7 echter een uitzondering op dezen regel.

In het algemeen gesproken is 1943 een zeer belangrijk jaar geweest. Het gaf een — hier en daar zeer scherpe — reactie op de zoo groote trouwlustigheid, welke in 1942 werd waargenomen, terwijl het geboortecijfer over de geheele lijn is gestegen. Dit laatste is een gevolg van een grootere nataliteit, zoowel bij de als eerste uit een huwelijk geboren kinderen als bij de latergeborenen kinderen. Het sterftcijfer vertoonde overal — behalve echter in Zeeland — een stijging, welke het sterkst tot uitdrukking kwam in Drenthe, nl. van 8,1 p. m. in 1942 tot 10,2 in 1943.

Komend tot de verschillende gewestelijke cijfers, zooals die hierboven zijn weergegeven, blijkt, dat in beide perioden de hoogste huwelijkscijfers gevonden worden in Noord- en Zuid-Holland en in Groningen, terwijl gedurende 1939-'43 ook Utrecht zich bij dit gezelschap voegt. Daarentegen zijn in Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland — in het laatste gewest echter onder geheel andere invloeden — de geboortecijfers de laagste van Nederland. Is in beide eerste gevallen de invloed van de groote centra, welke daar bestaan, van overwegende beteekenis, in Zeeland ligt daarentegen de nadruk op de structuur van de plattelandsbevolking. Is het geboortecijfer voor de eerstgeborenen kinderen in Noord- en Zuid-Holland hoog en dat van de later uit een huwelijk geboren kinderen laag, in Zeeland wijzen beide groepen lage gemiddelden uit. De laagste huwelijkscijfers, gecombineerd met de hoogste geboortecijfers, treft men aan in de beide Zuidelijke provincies van ons land, waar het gemiddelde van de eerstgeborenen, in verhouding tot de provinciale bevolking, als regel laag, dat der latergeborenen daarentegen hoog pleegt te zijn. Dat het huwelijkscijfer in Noord-Brabant en Limburg laag is, valt voor een belangrijk deel toe te schrijven aan het groot aantal ongehuwden in deze provincies, nl. geestelijken, zoowel mannen als vrouwen,

in de kloosters, enz., en jeugdige personen in pensionaten en dergelijke instellingen.

De sterftcijfers spreken voor zichzelf. Deze waren gemiddeld het hoogst in Friesland, Gelderland, Utrecht en Zeeland, terwijl zij gunstig te noemen waren in Overijssel, Drenthe, Noord-Holland en Limburg.

Wat, met betrekking tot den invloed van den stroom van huwelijken in 1942 op de nataliteit, is opgemerkt ten aanzien van het rijkscijfer, geldt in het meerendeel der gevallen ook voor de provincies. Behalve in Limburg, is overal elders in 1943 het geboortecijfer der eerstgeborenen gestegen — in Utrecht, Noord-Holland en Zuid-Holland in sterke mate —; daarnaast blijkt ook van een stijging van het aantal latergeborenen, welke meer voor Groningen, Overijssel en Noord-Holland van belang was, maar niet zoo'n algemeen karakter droeg.

Licht men nu uit de algemeene cijfers de gegevens betreffende de verschillende economisch-geografische gebieden van ons land — de berekeningen kunnen echter niet verder gaan dan over 1942, omdat over 1943 nog geen cijfers bekend zijn —, dan blijken, wat de huwelijksfrequentie aangaat, de cijfers over 1942 niet alleen algemeen hooger te zijn dan die van 1939, maar ook, dat de hooge gemiddelden zich over een breeder terrein van ons land bewegen dan in 1939 het geval was. Behalve de reeds genoemde grootste gemeenten van ons land, waarvan enkele afzonderlijke economisch-geografische eenheden vormen, onderscheidden zich in 1942 door zeer hooge huwelijkscijfers Twente (10,2 p. m.), de Zuidelijke Veluwe (10,3 p. m.), de stad Utrecht met omliggende gemeenten (voornamelijk Zuilen) 11,5 p. m.; Den Haag en omgeving (11,6 p. m.) en de Mijnstreek (10,9 p. m.); in het algemeen dus — en ook, voorzover hier niet genoemd — groote centra en gebieden met sterk industrielen inslag.

Laag bleven daarentegen in 1942 de meeste gebieden van Noord-Brabant, waarbij het Oostelijk gedeelte van dit gewest (6,0 p. m.), het Kempenland (6,1 p. m.) en de Peelgebieden (5,8 p. m.) het laagsterecord houden, terwijl ook typische landbouwgebieden, zooals Westelijk Noord-Brabant (6,9 p. m.), de Zuid-Hollandsche eilanden (7,4 p. m.), het weidegebied van Zuid-Holland (7,9 p. m.) en de Friesche bouwstreek (7,6 p. m.) weinig van de groote willigte op de huwelijksmarkt bemerkten.

In hoeverre de geboortecijfers op één en ander reageerden, valt eerst later vast te stellen.

Jhr. Mr. J. SCHUURBEQUE BOEYE.

AAANTEKENINGEN

DE ECONOMISCHE TOESTAND IN DENEMARKE N).

In deze aantekening willen wij een kort overzicht van den economischen toestand in Denemarken geven. De belangrijkste factoren, die voor dezen toestand bepalend zijn, zijn de situatie in den landbouw en die in de industrie. Wij beginnen met enkele korte opmerkingen over den toestand in den landbouw.

*De landbouw*²⁾.

In 1943 was de oogst in Denemarken opmerkelijk goed. Hierdoor onderging de voedingsstandaard, die toch al relatief gunstig was, in de laatste maanden eenige verbetering. Ook de aanmerkelijke stijging van het zichtbare exportoverschot gedurende het winterhalfjaar werd grotendeels door dezen goeden oogst veroorzaakt, hoewel ook de importcijfers daalden. Vooral de productie van varkensvleesch, die tweemaal zoo hoog was als in den winter van 1942-'43, was voor deze ontwikkeling van belang.

De varkensstapel neemt echter sinds November 1943, toen een totaal van 2,45 miljoen varkens bereikt werd, opnieuw langzaam af; zij bedroeg in Maart jl. nog 2,29 miljoen stuks. Ter vergelijking zij nog medegedeeld, dat de varkensstapel in Juli 1939 3,13 miljoen stuks telde, terwijl in 1942 het laagste cijfer, nl. 1,2 miljoen, werd bereikt.

De runderstapel bleef gedurende den oorlog tamelijk constant. In Maart 1944 waren er in Denemarken 3,03 miljoen runderen, d.w.z. slechts 5 % minder dan vóór den oorlog. De pluimveestapel varieerde echter weer op dezelfde wijze als die der varkens: 8,16 miljoen stuks in Maart van dit jaar, wat slechts 68 % van het aantal in 1939 was.

De industrie.

Naast den toestand in den landbouw is echter de situatie in de industrie voor het economisch leven in Denemarken van essentieele betekenis. Deze betekenis is veel grooter dan men zou vermoeden, uitgaand van het gemis aan practisch alle minerale grondstoffen. Vóór 1938 werd de waarde van de industriële productie op 3.979 miljoen kr. geschat, waarvan voor 395 miljoen kr. werd uitgevoerd, dat is dus plm. 10 % der totale productie. De waarde van den industriëlen export vormde daarmee 25 % van het totale exportbedrag.

De omvang der industrialisatie wordt mede getypeerd door het feit, dat 33,4 % van de bevolking in industrie of nijverheid werkzaam is, tegen slechts 27,7 % in den landbouw. In het schijnbaar veel sterker geïndustrialiseerde Zweden is een slechts weinig grooter percentage in industrie en nijverheid werkzaam, nl. 35,7 %. Voor een deel is deze industrie op den landbouw geënt, zoo bijv. de belangrijke zuivelindustrie en de chemische industrie, die op de afvalproducten van de exportslachterijen steunde. Zoo werd bijv. vóór den oorlog per jaar voor 4 miljoen kr. insuline op de wereldmarkt gebracht, d.w.z. 90 % van de Deensche productie.

Door het gemis aan eigen minerale grondstoffen was de industriële productie veel sterker van het buitenland afhankelijk dan de agrarische productie en onderging zij dus meer den invloed van den oorlog. Vooral het gemis aan brandstoffen was zeer drukkend. Met alle kracht wierp men zich echter op de ontginning van de aanwezige turf- en bruinkoolagen, zoodat op het oogenblik plm. 50 % van het huidige brandstofverbruik door eigen productie wordt gedekt. De turfproductie steeg van 500.000 ton per jaar in vredestijd tot 6.000.000 ton in 1943, terwijl daarenboven in 1942 2 miljoen en in 1943 2,4 miljoen ton bruinkolen werden gedolven. Om deze productie te bereiken, moest men zich groote inspanning getroosten, groote aantallen arbeiders moesten aan het werk worden gezet en het verkeersapparaat werd aanzienlijk belast, daar de calorische waarde van turf en van de Deensche bruinkool veel lager is dan van de anders

¹⁾ Gegevens voor deze aantekening ontleenden wij in hoofdzaak aan „Economic Conditions in Denmark”, uitgegeven door het Instituut voor Economie en Geschiedenis te Kopenhagen en aan de „Berliner Börsenzeitung” van 13 Juni 1944. Vgl. ook „De economische situatie in Denemarken gedurende 1942” in „E.-S.B.” van 3 Februari 1943.

²⁾ Voor een uitvoerig overzicht van de landbouwsituatie in Denemarken verwijzen wij naar een artikel van Ir. M. K. Hylkema, „De Deensche landbouw in 1942” in „E.-S.B.” van 11 Augustus 1943.

gebruikte steenkool en dus veel grootere hoeveelheden dan vroeger moesten worden vervoerd. Als bezwarende factor kwam daarbij, dat de ontginningsvelden ver van de verbruikscentra lagen.

Mede door de hieraan bestede moeite kon echter de industriële productie, speciaal die van productiemiddelen, weer op een bevredigend peil worden gebracht, zooals onderstaande cijfers aantonen:

Indexcijfers voor de productie van de Deensche industrie.

	Consumptie-goederen	Productie-middelen	Totaal
1935.....	100	100	100
1941.....	87	93	90
1942.....	85	105	94
1943.....	87	106	95
Jan.-Febr. '44	88	106	96 ¹⁾

¹⁾ In Maart 1944 was het indexcijfer voor de totale productie 98.

De geldzijde van het economisch leven in Denemarken.

Onderstaande tabel geeft aan, hoeveel credit door de Nationale Bank in de laatste vier jaren aan het buitenland werd verleend.

Credieten, verleend door de Nationale Bank van 1940-1944.
(in miljoen kronen)

	Clearing credit-saldo	Diverse debiteuren	Totaal
Toeneming van April 1940—Maart 1941	528	514	1.042
van April 1941—Maart 1942	482	414	896
van April 1942—Maart 1943	401	592	993
van April 1943—Maart 1944	956	1.348	2.304

Hieruit blijkt, dat gedurende het laatste jaar de stijging ongeveer tweemaal zoo groot was als in elk van de andere jaren. Het grootste deel van deze stijging kwam op rekening van het winterhalfjaar, wat overeenstemt met het in den aanvang over den export opgemerkte.

Het overschot aan liquiditeit, dat mede het gevolg was van de creditexpansie in het binnenland, manifesteerde zich gedeeltelijk in de toenemende circulatie van bankbiljetten en gedeeltelijk in de groeiende deposito's bij banken en spaarbanken. Het Instituut voor Economie en Geschiedenis zet, naar aanleiding van deze ontwikkeling, een berekening op, waarbij ervan wordt uitgegaan, dat in normale omstandigheden de omvang van de biljettencirculatie in Denemarken voornamelijk werd bepaald door de vraag naar betaalmiddelen voor de aanschaffing van goederen uit den detailhandel en voor ontspanning. Dit komt overeen met dat deel van het nationale inkomen, dat niet wordt bespaard, maar wordt uitgegeven voor consumptie. Het Instituut neemt dan aan, dat deze omloop, uitgedrukt in geld, plm. 50 % hooger is dan vóór den oorlog. Daar de biljettencirculatie op 31 Maart 1939 436 miljoen kronen bedroeg, zou de huidige circulatie op deze basis ongeveer 675 miljoen kr. moeten bedragen. Het blijkt echter, dat deze eind Maart 1944 in werkelijkheid 1.414 miljoen kr., dus plm. 750 miljoen kr. méér beliep. Gedeeltelijk kan dit veroorzaakt zijn door het feit, dat een verplaatsing van inkomens is opgetreden naar lagen van de maatschappij en deelen van het land, die de voorkeur geven aan bankbiljetten boven chèques, ook voor groote transacties.

Maar ook het totale bedrag aan chèques, uitbetaald door de Nationale Bank, steeg van 742 miljoen kronen in Maart 1939 tot 1.746 miljoen in dezelfde maand in 1944, d.w.z. tot een aanzienlijk hooger bedrag dan de biljettencirculatie, hoewel de stijging bij de chèques relatief lager was dan bij de bankbiljetten. Een belangrijke verklaring hiervoor meent het Instituut voor Economie en Geschiedenis te moeten zoeken in het feit, dat een gedeelte van het nationale vermogen, speciaal de in den oorlog vergaarde nieuwe rijkdommen, wordt aangehouden in den vorm van gereed geld. In verband met deze ontwikkeling

is ook van belang de loop van het prijspeil, waarvoor wij de volgende gegevens konden verzamelen.

Indexcijfers voor groothandelsprijzen en kosten van levensonderhoud (1935 = 100)

	Groothandelsprijzen, waarvan:			Kosten van levensonderhoud
	Totaal	Importgoederen	Exportgoederen	
1935.....	100	100	100	100
1936.....	105	108	106	102
1937.....	119	129	110	105
1938.....	112	114	111	107
1939.....	118	125	113	108
1940.....	172	202	144	136
1941.....	203	237	198	158
1942.....	213	248	204	164
1943.....	214	251	216	167
Januari 1944 ..	215	251	214	167
Februari 1944 ..	216	253	211	—
Maart 1944	216	253	211	—

Hieruit blijkt, dat de kosten van levensonderhoud sedert het laatste jaar vóór den oorlog stegen van 108 tot 167, d.w.z. met 54,6 %. De stijging van de groothandelsprijzen was veel aanzienlijker, waarbij nog op te merken valt, dat de prijzen van de importgoederen een sterkere stijging vertoonden dan de overige. De ontwikkeling van het prijspeil was dus niet homogeen.

Over de ontwikkeling van het prijspeil valt nog op te merken, dat het, ondanks de groote biljettenuitgifte, in 1943 en in het loopende jaar een groote mate van stabiliteit vertoonde. Het indexcijfer voor de kosten van levensonderhoud (1935 = 100) beliep voor Januari 1943 167, voor April 167, voor Juli 165 en voor October weer 167. Het indexcijfer voor groothandelsprijzen was voor December 1942 215 en voor December 1943 eveneens 215. Zooals uit bovenstaande tabel blijkt, was het gemiddelde indexcijfer voor groothandelsprijzen voor 1942 213 en voor 1943 214.

De Deensche Nationale Bank ³⁾ schrijft dit verschijnsel toe aan een reeks van maatregelen, die door de autoriteiten zijn genomen om te beletten, dat de zeer belangrijke bedragen nieuw geld, in omloop gebracht in een periode van groote goederenschaarschte, een prijsverhoogende werking zouden hebben.

Interessante gegevens over het niet homogeen zijn van de ontwikkeling van het prijspeil troffen wij ook voor den agrarischen sector aan. In het laatste kwartaal was het aantal boerderijen, dat van eigenaar verwisselde, lager dan in de overeenkomstige periode in 1942. De prijzen van den grond en de gebouwen waren practisch onveranderd, maar die van het vee en de verder bijbehorende roerende goederen stegen snel. Wanneer we het jaar 1943 vergelijken met 1938, zien we, dat het indexcijfer voor de totale koopsom voor kleine boerenbedrijven met 52 % gestegen is en voor boerderijen met 57 %. De prijzen voor grond en gebouwen zijn met 27 à 28 % gestegen, waaruit men tot een verdubbeling van de prijzen van roerende goederen concludeert.

De prijzen van aandeelen en obligaties bereikten gedurende het eerste kwartaal van 1944 nieuwe maxima. Opvallend was de stijging voor aandeelen van scheepvaartmaatschappijen; het indexcijfer voor Maart 1944 was hiervoor 209 tegen 171 voor verleden jaar (1935 = 100). In April steeg het zelfs tot 230. De omzetten op de beurs waren in dit tijdsverloop voor aandeelen echter gering en de omzetten van obligaties waren zelfs aanmerkelijk lager dan in de overeenkomstige maanden van 1943.

³⁾ „Danmarks Nationalbank”, Jaarverslag over 1943, pag. 6.

STATISTIEKEN

STAND VAN 'S RIJKS KAS.

Vorderingen	7 Juni 1944	15 Juni 1944
	in guldens	in guldens
Saldo van 's Rijks Schatkist bij De Nederlandsche Bank	2.213.912,67	6.484.295,76
Saldo b. d. Bank voor Ned. Gemeenten	—	401.556,84
Kasvord. wegens credietverstrekking a. h. buitenland	16.012.028,—	16.012.028,—
Daggeldleeningen tegen onderpand	—	—
Saldo der postrek. van Rijks-comptabelen	180.956.600,26	187.805.449,41
Voorschotten op uit. Apr. resp. Mei '44 a. d. gem. verstrekt op aan haar uit te keeren hoofdsom der pers. bel., aand. in de hoofdsom der grondbel. en der gem. fondsb., alsmede op de belastingen en op de vermogensbelasting	—	—
Voorschotten aan Ned.-Indië ¹⁾ (Idem voor Suriname ¹⁾)	353.213.827,34	353.740.914,92
Idem voor Curaçao ¹⁾	9.041.033,88	9.071.033,88
Vordering op het Alg. Burg. Pensioenfonds ¹⁾	143.703,11	143.703,11
Id. op het Staatsbedr. der P. T. en T. ¹⁾	—	—
Id. op andere Staatsbedr. en instellingen ¹⁾	170.769.502,84	173.556.362,41
Verplichtingen		
Voorschot door De Ned. Bank ingevolge art. 16 van haar ocirool verstrekt	—	—
Voorschot door De Ned. Bank in regk.-crt. verstrekt	—	—
Schuld aan de Bank voor Ned. Gemeenten	82.944,15	—
Schatkistbiljetten in omloop	6.666.000,—	6.666.000,—
Schatkistpromessen in omloop	3.758.900.000,— ²⁾	3.808.300.000,— ²⁾
Daggeldleeningen	—	—
Zilverbons in omloop	233.188.909,50	234.975.220,—
Schuld op uit. April resp. Mei '44 a. d. gem. weg. a. h. uit te keeren hoofds. d. pers. bel., aand. in d. hoofds. d. grondbel. e. d. gem. fondsb. alsmede op de bel. en op de vermogensbelasting	10.691.936,15	7.361.740,37
Schuld aan het Alg. Burg. Pensioenfonds ¹⁾	2.001.234,07	562.430,12
Id. aan het Staatsbedr. der P. T. en T. ¹⁾	537.135.454,71	528.630.263,12
Id. aan andere Staatsbedrijven ¹⁾	423.403,95	423.403,95
Id. aan div. instellingen ¹⁾	612.730.673,34	621.766.571,75

¹⁾ In regk.-crt. met 's Rijks Schatkist. ²⁾ Rechtstreeks ondergebracht bij De Nederlandsche Bank nihil.

DE NEDERLANDSCHE BANK.

(Voornaamste posten in duizenden guldens)

Data	Munt, muntmateriaal en deviezen ¹⁾	Binnenl. wissels, open marktpapier, beleeningen, voorschotten a/h Rijk en diverse rekeningen ¹⁾	Totaal activa	Totaal opeischb. schulden
26 Juni '44	5.144.418	154.128	5.370.345	5.174.919
19 „ '44	5.136.350	147.585	5.355.737	5.160.945
12 „ '44	5.092.442	159.674	5.323.810	5.133.486
5 „ '44	5.027.549	162.932	5.262.184	5.193.227
30 Mei '44	5.042.932	147.626	5.262.745	5.028.021
22 „ '44	4.986.038	150.992	5.207.064	4.977.685
15 „ '44	4.938.925	147.970	5.158.165	4.925.178
6 Mei '40	1.173.319	248.256	1.474.306	1.424.016

Data	Bankbiljetten in omloop	Saldi in R/C	Bankassig-natiën en diverse rekeningen	Soldo Rijk R/C (D/C)	Schatkist-papier rechtstr. ondergebracht
26 Juni '44	4.334.680	840.173	126.518	C. 97.757	—
19 „ '44	4.312.615	848.318	125.824	C. 107.196	—
12 „ '44	4.286.853	846.607	121.381	C. 100.872	—
5 „ '44	4.211.293	863.919	118.014	C. 93.275	—
30 Mei '44	4.185.543	891.689	116.571	C. 103.881	—
22 „ '44	4.138.438	884.552	115.132	C. 104.944	—
15 „ '44	4.097.240	880.352	111.636	C. 106.563	—
6 Mei '40	1.158.613	255.174	10.230	C. 22.962	—

¹⁾ Ingevolge de verordening 58/1943 (dd. 26 Juni) zijn de posten „Correspondenten in het buitenland” en „Buitenlandsche betaalmiddelen (excl. pasmunt)”, voorheen begrepen in de „Diverse rekeningen”, van 5 Juli af opgenomen onder de buitenlandsche portfeuille, in onzen staat samengevat als „deviezen”.

Alfabetische Index Overheidsmaatregelen op economisch gebied

(Zie voor den alfabetischen index Overheidsmaatregelen in 1943 het Jaarregister 1943, laatste bladzijde)

	Blz.		Blz.		Blz.
Administratieplicht	27, 55, 123	Motorbrandstof	163, 285	Vestigingswet Kleinbedrijf	41, 125, 177, 236, 284
Advertenties	283	Non-ferrometalen	123, 299	Visscherij	41, 285, 313
Afval	123	Omzetbelasting	41, 97, 313	Vlas	41, 97, 163, 313
Algemeen Vestigingsverbod	55	Opheffing Centrales	40	Voedselvoorziening	97, 135, 285, 299
Ambacht	27, 161, 251	Organisatie Bedrijfsleven	27, 83, 123, 163, 283, 299	Volkstuinen	125, 237
Arbeidszaken	27, 55, 123, 161, 298	Persgas	337	IJzer en Staal	125, 177, 284, 337
Bank- en Credietwezen	41, 313	Pluimvee	41, 135, 237, 285	Zaden	41, 97
Belastingzaken	41, 111, 163, 237, 285, 337	Prijsregelingen	40, 83, 125, 163, 284, 337	Zuivel	41, 97, 163
Betalingsverkeer met het buitenland	27	Rentepeil	337		
Bouwnijverheid	123, 251, 283	Scheidsgerecht Voedselvoorziening	41		
Buitenlandsche handel	123	Sierteelt	41, 97, 135, 237		
Duitsche orders	283	Sociale voorzieningen	125, 177		
Geneesmiddelen	299	Steunverleening aan stilgelegde bedrijven	40, 55, 125		
Groenten en fruit	96, 313	Sulkerbieten e. d.	41, 97		
Grondkamers	237, 284, 313	Surrogaten	97, 237, 285		
Grondstoffenbesparing en bedrijfsrationalisatie	161	Tabak	40, 96, 135, 237		
Handel	27, 55, 123, 162, 236, 283	Telefoonverbindingen	284		
Heffingen	41, 55, 123, 162, 236, 283	Textiel	40, 96, 177		
Hooi en stroo	284, 299	Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek	41, 313		
Huurprijzen van nieuwbouw	162	Turf	96		
In- en Uitvoer	26	Vee	41, 97, 135, 237, 285, 313		
Industrie	27, 55, 123, 163, 283, 299	Veevoeder	41, 97		
Inlevering puntdraad en gladde draad	135	Vereveningsheffing	125		
Kamers van Koophandel	40	Verpakkingsvoorschriften	96		
Kinderbijslagwet	123, 299	Vervoer	111, 163, 285		
Kleinhandel	251	Verzekering	96, 125, 284		
Kweekersbesluit	299				
Landbouw	41, 97, 125, 237, 284, 299, 313				
Merken	283, 299				
Monopolieproducten	55, 123, 285				

De Scheepsbouwnijverheid in Nederland

door **Ir. J. W. Bonebakker**

Publicatie no. 16 van het Nederlandsch Economisch Instituut

Prijs f 1.55*

Donateurs en leden **f 1.10**; bestellen bij het N. E. I.

Verkrijgbaar in den boekhandel

Uitgave van De Erven F. Bohn N.V. - Haarlem

De betrekkingen tusschen banken en industrie in Zwitserland

door

Dr. J. C. M. VAN RHEE

Publicatie No. 11 van het Nederl. Economisch Instituut

Prijs f 3.65*

(Prijs voor donateurs en leden van het N.E.I. f2.75; bestellen bij het N.E.I.)

Uitgave: **DE ERVEN**

F. BOHN N.V., Haarlem

Dr. P. J. Verdoorn:

De ontwikkeling en druk der constante kosten

Publicatie No. 33 A
van het Nederlandsch Economisch Instituut

Prijs f 2.50*

(Prijs voor donateurs en leden van het N.E.I. f 1.85; bestellen bij het N.E.I.)

Verkrijgbaar in den boekhandel

UITGAVE: DE ERVEN F. BOHN N.V., HAARLEM

Hypotheekbanken en Woningmarkt in Nederland

door

Ch. GLASZ

15de publicatie van het Nederlandsch Economisch instituut

Prijs f 1.55*

(Prijs voor donateurs en leden van het N.E.I. f1.10; bestellen bij het N. E. I.)

Verkrijgbaar in den boekhandel

Uitgave:

De Erven F. Bohn N.V. - Haarlem

Ter vervanging van haar door brand verloren gegane voorraad nummers van Economisch-Statistische Berichten en Economisch-Statistisch Maandbericht van den jaargang 1940, zou de redactie het zeer op prijs stellen, indien de lezers, die hun exemplaren kunnen missen, deze aan haar zouden willen afstaan.